

C

T

**LAO FAKAANGAANGA KI HE
ME'ATOKONI 2011**

T

LAO FAKAANGAANGA KI HE ME'ATOKONI 2011

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

KONGA I - TALATEU		5
1	Hingoa Nounou.....	5
2	'UHINGA'I LEA.....	5
KONGA II – PULE'I		9
3	Fokotu'u 'o e Ma'u Mafai Fakafonua ki he Me'atokoni	9
4	Ngaahi Fatongia 'o e Ma'u Mafai.....	9
5	Patiseti mo e Pa'anga 'o e Ma'u Mafai.....	10
6	Fokotu'u 'o e Kosilio Fakafonua ki he Me'atokoni.....	10
7	Sekelitali	11
8	Ngaahi Fatongia 'o e Kosilio.....	11
9	Ngaahi mafai talifaki 'o e Minisita	13
10	Ngaahi mafai 'o e Minisita ke fili mo vahe'i.....	13
KONGA III – NGAahi TU'UTU'UNI FAKALUKUFUA		13
11	Mafai 'o e Ma'u Mafai ke fakangatangata pe tapui ha ngaahi me'a 'i he me'atokoni	13
12	Mafai 'o e Ma'u Mafai ke tapui 'a e hu mai pe ko e to	14
13	Ngaahi Mafai fakavavevave 'o e Ma'u Mafai	14
14	Ngaahi Pisinisi me'atokoni	14
15	Muimui'i.....	15
16	Ngaahi tu'utu'uni ki he ma'a	15
17	Leipolo.....	15

KONGA IV – NGAahi SIVI 15

18	Ngaahi taumu'a 'o e sivi	15
19	Ngaahi mafai 'o e kau 'ofisa kuo fakamafai'i	16
20	Ngaahi totonu mo e ngaahi fatongia 'o kinautolu pe fa'ahinga 'oku nau tokanga'i ha pisinisi me'atokoni	17
21	Fanongonongo ke fakalelei	17
22	Me'atokoni 'ikai fe'unga ke kai	18

KONGA V – HU MAI MO E HU ATU 19

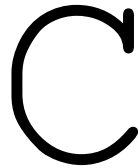
23	Ngaahi fiema'u ki he me'atokoni hu mai	19
24	Sivi mo to'o sipinga	19
25	Toe leipolo mo toe fakalelei'i	19
26	Ngaahi fiema'u ki hono hu atu 'o ha me'atokoni	20

KONGA VI – NGAahi HIA MO E NGAahi TAUTEA 20

27	Fakatau 'o e ngaahi me'atokoni 'ikai lelei	20
28	Fakatau atu 'o e me'atokoni 'oku 'ikai ke ne fakakakato 'a e ngaahi tu'unga	21
29	Leipolo loi pe takihala	21
30	Ngaahi fai fakalukufua	21
31	Ngaahi Hia 'a e kau 'ofisa kuo fakamafai'i	22
32	Pulusi ha tu'uaki 'oku loi pe takihala	22
33	Ngaahi hia 'oku fakahoko 'e ha kautaha	22
34	Ngaahi Tautea	23
35	Ngaahi tautea tanaki atu	23

KONGA VII – NGAahi ME'A KEHE 24

36	Totonu ke tangi	24
37	Taukapo loto lelei	24
38	Ngaahi me'a 'oku fakamahino	24
39	Ngaahi taukapo	25
40	Ngaahi Taukapo fekau'aki mo e ngaahi tu'uaki	25
41	Ngaahi Tu'utu'uni	25
42	Ngaue'aki 'a e Lao ni	27

T

LAO FAKAANGAANGA KI HE ME'ATOKONI 2011

KO E LAO FAKAANGAANGA KI HA LAO KE PULE'I 'A E NGAOHI, FAKATAU ATU, HU MAI MO E HU ATU 'O E ME'ATOKONI KI HE NGAahi TAUMU'A FAKAKOMESIALE, KE FAKAPAPAU'I 'A E HAO MO E FE'UNGA KE MA'U 'E HE KAKAI, KE FAKA'AI'AI 'A E NGAahi TU'UNGA NGAUE FEFAKATAU'AKI KI HE ME'ATOKONI 'OKU POTUPOTU TATAU PEA KE TU'UTU'UNI KI HE NGAahi ME'A FEKAU'AKI

OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehe:

KONGA I - TALATEU

1 Hingoa Nounou

'E ui 'a e Lao ni ko e Lao ki he Me'atokoni 2011.

2 'Uhinga'i Lea

'I he Lao ni, tukukehe ka toe 'i ai ha 'uhinga kehe 'i hono tu'unga:

"fakamele'i" 'oku 'uhinga ko hono liliu ke 'ikai toe haohaoa koe'uhi ke fakafotunga'i pe fakamahu'inga'i kehe pe fufu'i ha ngaahi maumau, 'aki hono

tanaki ha me'a kehe, 'ikai tu'unga tatau pe ko ha me'a 'ikai 'aonga ki he me'atokoni, pe ko e 'ikai fakakau pe to'o ha me'a mahu'inga pe me'a 'oku fiema'u ke 'i he me'atokoni;

“**tu'uaki**” ‘oku kau ki ai ha fakafofonga'i – tohi, fakatata, 'ata pe ha me'a kehe – 'oku fa'u ko e fakataumu'a ki hono faka'ai'ai hangatonu pe 'ikai hangatonu 'a hono fakatau atu pe tuku atu 'o ha me'atokoni pe ha me'a 'oku faka'ali ko e me'atokoni;

“**me'angaue**” ‘oku 'uhinga ko e katoa pe konga 'o ha me'a 'oku fokotu'u, misini, me'angaue, naunau pe ha me'a kehe 'oku ngaue'aki pe malava ke ngaue'aki 'i he pe fekau'aki mo hono ngaohi, teuteu, faito'o, fa'o, kofukofu, leipolo, fe'ave'aki, ngaahi, 'oatu pe tauhi 'o ha me'atokoni;

“**Ma'u Mafai**” ‘oku 'uhinga ki he Ma'u Mafai Fakafonua ki he Me'atokoni 'a ia 'oku fokotu'u 'i he **kupu 3** 'o e Lao ni;

“**ofisa fakamafai'i**” ‘oku 'uhinga ko ha taha kuo fakamafai'i pea taukei fe'unga ke ngaue pehe 'o hange 'i he kupu **10(1)(b)** 'o e Lao ni;

“**Codex**” ‘oku 'uhinga kihe Kautaha 'a faka-Mamani lahi 'oku ne tokanga'i 'a e Ngaahi Tu'unga ki he malu'i e Mo'ui Lelei 'ae Tangata mei he me'atokoni mo e ngaahi koloa me'atokoni 'oku fefakatau'aki fakavaha'a pule'anga;

“**uli fakakona**” ‘oku 'uhinga ko ha me'a na'e 'ikai 'uhinga ke tanaki ki he me'atokoni, 'a ia 'oku 'i he me'atokoni ko ia koe'uhi ko hono fa'u (kau ai 'a e ngaahi ngaue 'oku fakahoko 'i he tauhi ngoue'i, faama'i 'o e momumanu mo e faito'o ki he monumanu), ngaohi, teuteu'i, faito'o, fa'o, kofukofu, fe'ave'aki pe ko hono tauhi 'o ha me'atokoni pehe pe ko e 'uhi ko e tupu mei ha kona mei he 'ataakai, ka 'oku 'ikai kau ai 'a e konga 'o ha 'inisekite, fulufulu 'o ha kuma pe ko ha ngaahi me'a mei tu'a kehe;

“**fakakonahi**” ‘oku 'uhinga ki he fakahu pe ko e hu ha me'a fakakona ki he me'atokoni;

“**Kosilio**” ‘oku 'uhinga ki he Kosilio Fakafonua ki he Me'atokoni 'a e Ma'u Mafai 'oku fokotu'u 'i he kupu 6 'o e Lao ni;

“**Fakamaau'anga**” ‘oku 'uhinga ki ha fakamaau'anga 'a e ma'u mafai fakalao taau;

“**Talekita**” ‘oku 'uhinga ki he Talekita 'o e Ma'u Mafai;

“**hu atu**” ‘oku 'uhinga ki hono 'ave pe fakatupu hono 'ave kitu'a mei he Pule'anga koe'uhi ko e ngaahi taumu'a fakakomesiale;

“**taha hu atu**” ‘oku kau ki ai ha taha 'a ia, ko ia 'oku 'o'ona, uta atu, ma'u 'a e uta, fakafofonga pe tu'uvaha'a, 'oku ne ma'u 'a e pe 'oku 'i ai 'ene totonu ke ma'u pe pule'i 'a e me'atokoni 'oku hu atu pe fakataumu'a ke hu atu kitu'a mei he Pule'anga;

“**me'a 'oku tanaki ki he me'atokoni**” ‘oku 'uhinga ki ha me'a 'oku 'ikai kai 'iate ia pe pea 'ikai fa'a ngaue'aki ko ha me'a 'oku ngaohi kai 'aki, pe 'oku 'i

ai hano mahu'inga faka-me'atokoni pe 'ikai, ka ko e taumu'a hono tanaki ki he me'atokoni ko e 'uhinga faka-tekinolosia (kau ai hono tanaki atu 'o e ngaahi me'a ki he me'atokoni ke fakatupu 'a hono fiema'u) 'i hono fa'u, ngaohi, teuteu, fakalelei, fa'o, kofukofu, fetuku pe tauhi 'o ha me'atokoni pehe 'o tupu ai, pe 'e fakapotopoto ke pehe 'e ngalingali ke tupu ai (hangatonu pe 'ikai hangatonu), 'i ai pe 'i he me'a tupu mei ai 'o hoko ko e kongia 'o e pe 'oku ne uesia kehe ange 'a e fa'unga 'o e me'atokoni ko ia, ka e 'ikai kau 'a e ngaahi me'a fakakona pe ngaahi me'a 'oku tanaki ki he me'atokoni koe 'uhi ke tauhi pe fakalelei'i ange 'a e tu'unga ivi faka-me'atokoni;

"pisinisi me'atokoni" 'oku 'uhinga ki ha pisinisi, 'a ia 'oku fakahoko ai hono fa'u, ngaohi, teuteu, fakalelei, fa'o, kofukofu, fetuku, ngaahi, leipolo, fakatu'unga, 'oatu, tauhi pe fakatau atu 'o ha me'a fekau'aki mo e me'atokoni ki he ngaahi taumu'a fakakomesiale;

"hokohoko 'o e teuteu me'atokoni" 'oku 'uhinga ki he ngaahi sitepu kotoa 'i he kamata ngaohi 'o e me'atokoni ki hono ngaahi 'o e me'atokoni pea mo hono fakatau atu 'o e me'atokoni;

"malu 'o e me'atokoni" 'oku 'uhinga ki he fakapapau'i 'e 'ikai fakatupu 'e he me'atokoni ha maumau ki he taha tene kai 'i he taimi 'oku teuteu pe kai ai 'o fakataata ki he taumu'a 'o hono ngaue'aki;

"me'atokoni" 'oku 'uhinga ki ha me'a, pe 'oku ngaohi, ngaohi fakakonga pe mata, 'a ia 'oku fakataumu'a ke kai 'e he kakai, kau ai 'a e inu, pululole pe ko ha me'a 'a ia kuo ngaue'aki ki hono fa'u, ngaohi, teuteu pe fakalelei 'o e me'atokoni, ka 'oku 'ikai kau 'a e me'a teuteu pe tapaka pe ngaahi me'a 'oku ngaue'aki 'ata'ata pe ko ha faito'o;

"hu mai" 'oku 'uhinga ki hono 'omai pe fakatupu ke 'omai ki he Pule'anga koe'uhi ko e ngaahi taumu'a fakakomesiale;

"taha hu mai" 'oku kau ki ai ha taha 'a ia, ko e taha 'o'ona, uta mai, ma'u mai, fakafofonga pe tu'uvaha'a, 'oku ne ma'u 'a e pe 'oku 'i ai 'ene totonu ke ma'u pe pule'i ha me'atokoni kuo hu mai pe taumu'a ke 'omai ki he Pule'anga;

"fanongonongo ke fakalelei" 'oku 'uhinga ki ha fanongonongo 'oku 'oatu 'i he **kupu 21** 'o e Lao ni;

"ngaahi me'a ngaohi kai" 'oku 'uhinga ko ha me'a, kau ai 'a e me'a tanaki ki he me'atokoni, 'oku ngaue'aki ki hono ngaohi pe teuteu 'aki 'o ha me'atokoni pea 'oku 'i ai 'i he kakato 'a e me'atokoni;

"IPPC" 'oku 'uhinga ki he Kautaha faka-Mamani lahi 'oku ne tokanga'i 'a e Ngaahi Tu'unga ke malu'i 'a e mo'ui lelei 'ae 'Akau mei he ngoue pea moe ngaahi koloa ngoue 'oku fefakatau'aki fakavaha'a pule'anga;

"leipolo" 'oku 'uhinga ki ha faka'ilonga fakapipiki, faka'ilonga, maaka, fakataata pe ko ha fakamatala kehe 'oku tohi, paaki, sitenisolo, maaka'i,

faka'ilonga'i pe tata'o ki ai, pe fakapipiki ki ha, fa'o'anga me'atokoni pe ko hono kofukofu;

“**ngaohi**” ‘oku kau ki ai ‘a hono teuteu mo hono fakatolonga pea mo ha ngaahi ngaue fekau’aki kehe;

“**Minisita**” ‘oku ‘uhinga ki he Minisita ‘oku ne tokanga’i ‘a e Me’atokoni;

“**taha sivi fakasaienisi faka’ofisiale**” ‘oku ‘uhinga ki ha taha kuo fakamafai’i pea taukei fe’unga ke ngaue pehe ‘i he kupu 10(1)(c) ‘o e Lao ni;

“**fale sivi fakasaienisi faka’ofisiale**” ‘oku ‘uhinga ki ha fale sivi fakasaienisi kuo fili pe tali ko e fale pehe ‘i he kupu 10(2) ‘o e Lao ni;

“**OIE**” ‘oku ‘uhinga ki he Kautaha ‘a Faka-mamani lahi ‘oku ne tokanga’i ‘a e Ngaahi Tu’unga ke malu’i ‘a e mo’ui lelei ‘a e Monumanu mei he fefakatau’aki fakavaha’apule’anga ‘o e monumanu pea moe ngaahi koloa mei he monumanu;

“**kofukofu**” ‘oku kau ki ai ha me’a ‘a ia ‘oku tuku pe kofukofu kakato pe fakakonga aki ha me’atokoni;

“**feitu’u**” ‘oku kau ki ai ha fale, teniti pe ha fa’unga kehe, ‘oku tu’u ma’u pe fakataimi, fakataha mo e kelekele ‘a ia ‘oku tu’u ai pe ko ha kelekele fehokotaki ‘oku ngaue’aki ‘o fekau’aki mo ia, ‘oku ngaue’aki ki hono fa’u, ngaohi, fa’o, kofukofu, fetuku, ngaahi, tufaki, tauhi pe fakatau atu ‘o ha me’atokoni;

“**fa’u**” ‘oku ‘uhinga ki hono tauhi, fakaili pe to ‘o ha me’atokoni ‘o kau ki ai hono utu, faka-hu’akau mo e ngaahi monumanu ‘oku faama’i kimu’a hono tamate’i;

“**komiti-si’i faka-saienisi**” ‘oku ‘uhinga ki he komiti-si’i ‘oku fokotu’u ‘i he kupu 8(5)(a) ‘o e Lao ni;

“**fakatau**” ‘oku kau ki ai ‘a hono ‘oatu, tu’uaki, tauhi, fokotu’utu’u, faka’ali’ali, fetuku, hu atu, ‘oatu pe uta ke fakatau atu, pe ke fakafetongi pe ke tuku atu ki ha taha ‘i ha fa’ahinga founa pe ko e ‘oatu koe’uhi ke fakakaukau’i pe kehe ange, pea ko e “**fakatau**”, “**lolotonga fakatau**” pe “**fakatau atu**” kuo pau ke faka’uhinga’i tatau mo ia;

“**ngaahi tu’unga ‘o e fa’u**” ‘oku kau ki ai ‘a e hu mai, tauhi, fetuku mo e fakatau atu;

“**me’atokoni ‘i he hala**” ‘oku ‘uhinga ki he me’atokoni kuo taau ke faka’aonga’i leva ‘oku teuteu’i, fakatau pe ‘oatu ke kai ‘i he ngaahi hala mo e ngaahi feitu’u kehe ‘oku ‘ataa ke ‘alu ki ai ‘a e kakai;

“**me’a**” ‘oku kau ki ai ha ngaahi me’a fefeka, huhu’a pe kasa;

“**muimui’i**” ‘oku ‘uhinga ki he malava ke muimui’i ‘a e halanga ‘o e me’atokoni ‘i he ngaahi tu’unga pau ‘i hono fa’u, teuteu mo hono tufaki;

“**fakalelei**’i” ‘oku ‘uhinga ki hono fakalanu, fakato’i, fakaefuefu, fakangingila, vali’i, hu’i, fakatolonga, fakaifo, hu’i pe fakafatu ‘aki ha me’a, pea ko e “**fakalelei**” moe “**hono fakalelei**’i” kuo pau ke faka’uhinga’i tatau mo ia;

“**ngaahi tu’unga ta’ema’a**” ‘oku ‘uhinga ki he ngaahi tu’unga pe ngaahi ‘ataakai ‘a ia te ne ala fakatupu ha fakakonahi ‘o e me’atokoni pe fakatupu ‘ene ala maumau’i pe fakatu’utamaki ki he mo’ui;

“**me’alele**” ‘oku ‘uhinga ki ha vaka, vakapuna, me’a fetuku, saliole, koniteina, monumanu pe ha me’a kehe ‘a ia te ne lava ‘o fetuku ‘a e me’atokoni mei he feitu’u ‘e taha ki ha feitu’u kehe; mo e

“**lelei**”, ‘o felave’i mo e me’atokoni, ‘oku ‘uhinga ki he faka-natula, ma’a, malu pea ‘ikai fakakovi’i.

KONGA II – PULE’I

3 Fokotu’u ‘o e Ma’u Mafai Fakafonua ki he Me’atokoni

(1) ‘Oku fokotu’u heni ‘a e Ma’u Mafai Fakafonua ki he Me’atokoni.

(2) ‘E hoko ‘a e ‘ofisa pule ngaue ‘a e Potungauke ke ne tokanga’i ‘a e me’atokoni ko e Ma’u mafai Fakafonua kihe Me’atokoni.

4 Ngaahi Fatongia ‘o e Ma’u Mafai

Kuo pau ko e ngaahi fatongia tefito ‘o e Ma’u Mafai ke:

(a) ngaue’aki ha ngaahi founa fakalele ngaue ke fakasi’isi’i ‘aki ‘a e fakatamaki ‘o fakataumu’a ki hono fakapapau’i ko e katoa:

(i) ‘o e me’atokoni ‘oku fa’u ‘i he Pule’anga ki he ma’u me’atokoni fakalotofonua fonua pe ke hu atu ki tu’apule’anga; mo e

(ii) ‘o e me’atokoni ‘oku tufaki pe fakamaketi’i ‘i he Pule’anga, tatau ai pe pe ko e fe ‘a e feitu’u na’e ‘omai mei ai;

‘oku fai pau ki he ngaahi tu’unga kuo tu’utu’uni ki he malu ‘o e me’atokoni mo hono tu’unga lelei;

(b) fokotu’utu’u mo fakafenapasi ‘a e ngaahi ngaue ki hono pule’i ‘o e me’atokoni ‘i he Pule’anga ‘i he kotoa ‘o e ngaahi ‘i hono fa’u, ngaohi mo hono tufaki;

(c) ta’ofi mo malu’i mei ha ngaue kaka ‘o fekau’aki mo hono fakatau atu ‘o e me’atokoni;

(d) fa’u ha ngaahi fokotu’utu’u ngaue mo e ngaahi tu’utu’uni tataki ngaue ki he me’atokoni, ma’u me’atokoni lelei mo e malu ‘a e me’atokoni, ‘o kau ki ai ‘a

e ngaahi founga ngaue ki ha hoko mai ha **ngaue** fakatu'upake, pea **muimui**'i 'a hono fakahoko;

- (e) faka'ai'ai mo tu'uaki 'a e fekumi ki he ngaahi me'a fekau'aki moe me'atokoni koe 'uhi ke langa fakalalakala 'a e ngaahi ngaue ki he me'atokoni 'i he Pule'anga;
- (f) fakahoko ha ngaahi ngaue ki hono sivi'i mo hono fakamo'oni'i 'a e malu 'o e me'atokoni mo e tu'unga 'o e me'atokoni 'i hono fiema'u;
- (g) femahino'aki mo e ngaahi kupu kotoa 'i he hokohoko 'o e teuteu me'atokoni 'i hono fakahoko 'enau ngaahi ngaue 'i he kupu ni;
- (h) 'oatu ha fale'i, fakamatala pe tokoni ki ha ma'u mafai ki he kakai fekau'aki mo hono pule'i 'o e me'atokoni, malu 'o e me'atokoni, fakapapai'i 'a e tu'unga lelei 'o e me'atokoni mo e fefakatau'aki 'o e me'atokoni;
- (i) **tanaki** mai, fokotu'utu'u mo hono **toutou** vakai'i 'ae fakamatala fekau'aki mo hono pule'i 'o e me'atokoni, malu 'o e me'atokoni, fakapapai'i 'a e tu'unga lelei 'o e me'atokoni, fefakatau'aki 'o e me'atokoni mo e ma'u me'atokoni lelei 'i he Pule'anga;
- (j) faka'ai'ai 'a e ako'i 'o e konisiuma fekau'aki mo e malu 'o e me'atokoni mo e ma'u me'atokoni lelei; mo
- (k) fakahoko ha ngaahi ngaue kehe fekau'aki mo e pe kaunga tonu ki he ngaahi fatongia 'oku fakaha kimu'a.

5 Patiseti mo e Pa'anga 'o e Ma'u Mafai

Tanaki atu ki ha pa'anga patiseti fakata'u 'e vahe'i 'e he Fale Alea, kuo pau ke kau 'i he pa'anga 'a e Ma'u Mafai 'a e ngaahi pa'anga pe ngaahi koloa kehe 'a ia 'e ala ma'u pe tuku atu ki he Ma'u Mafai 'i hono foaki atu, ngaahi totongi tokoni, ngaahi tokoni pe ngaahi me'a'ofa.

6 Fokotu'u 'o e Kosilio Fakafonua ki he Me'atokoni

- (1) 'Oku fokotu'u 'i heni 'a e Kosilio Fakafonua kihe Me'atokoni.
- (2) Kuo pau ki he Kosilio ke kau kiai 'a e kau memipa 'e 'ikai toe tokosi'i ange 'i he toko tolu pe tokolahi ange 'i he toko 7, 'a ia 'e fakanofu 'e he Minisita 'i he loto kiai 'a e Kapineti, pea koe memipa 'e taha 'e fakanofu koe sea.
- (3) 'E ma'u lakanga 'a e kau memipa 'o e Kosilio 'i he ta'u 'e ua, pea 'e malava ke toe fakanofu koe memipa.
- (4) 'E ngofua kihe Kosilio ke faka-kau fakataimi ha taha ke memipa 'i he Kosilio.
- (5) Kuopau koe kau memipa faka-taimi kenau –
 - (a) ma'u lakanga kihe ngaahi taimi pea 'i he ngaahi tu'unga moe ngaahi fiema'u 'a ia 'e tu'utu'uni 'e he Minisita; pea

- (b) tenau ma'u 'a e ngaahi totonu, ngaahi mafai moe ngaahi fatongia tatau 'a e kau memipa 'o e Kosilio.
- (6) Kuopau ke totongi kihe kau memipa 'o e Kosilio 'a e ngaahi totongi fakataha 'o fakataatau kihe tu'utu'uni 'a e Pule'anga.
- (7) 'E ngofua kihe Minisita kene fakahifo ha memipa koe'uhi ko ha 'ulungaanga ta'efe'unga, 'ikai malava 'a e sino pe 'atamai ke toe ngaue lelei, pe fepaki 'a e ngaahi taumu'a pe 'i ha 'ane halaia kiha hia.
- (8) Ko e tokolahi kuopau ke ma'u kimu'a pea lava ke fakahoko ha fakataha 'a e Kosilio koe tokolahi 'e 'ikai ke tokosi'i 'i he vauea 'a e kau memipa 'o e Kosilio.
- (9) 'E ngofua kihe Kosilio kene tu'utu'uni 'a e ngaahi founa ke fakahoko 'aki 'ene ngaahi fakataha pea moe founa ngaue ke muimui kiai lolotonga 'a e ngaahi fakataha koia, ka kuopau ke fakataha 'o 'ikai toe si'i ange he tu'o fa 'i he ta'u.

7 Sekelitali

- (1) Kuo pau ke 'i ai 'a e sekelitali 'a ia ko hono fatongia ke poupou'i mo fakafaingofua'i 'a e ngaue faka-'aho 'a e Kosilio, 'o kau ki ai 'a e ngaahi fakataha mo e ngaahi fetu'utaki.
- (2) Kuo pau ko e sekelitali 'e fokotu'u ia 'e he Ma'u Mafai.

8 Ngaahi Fatongia 'o e Kosilio

- (1) Ko e ngaahi fatongia 'o e Kosilio ke:
- (a) fale'i 'a e Ma'u Mafai ki hono pule'i 'o e me'atokoni, malu 'o e me'atokoni mo fakapapau'i 'a e tu'unga lelei 'o e me'atokoni, 'o kau ki ai hono fa'u, ngaohi, hu mai, hu atu, leipolo mo e fakatau atu 'o e me'atokoni, malu'i 'o e konisiuma mo e ngaahi me'a ki hono pule'i 'o e me'atokoni 'oku ha mai, kau ai 'a e me'atokoni 'i he hala mo e me'atokoni 'oku fakataumu'a ke tufaki;
- (b) fakahoko 'a e fatongia ki hono siofi fakalukufua 'a e fakahoko 'o e ngaahi fatongia 'o e Ma'u Mafai;
- (c) 'oatu ha tokoni mo ha fale'i ki hono fokotu'utu'u, vakai'i mo fakahoko 'o e ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he me'atokoni, kau ai 'a e ngaahi founa mo e ngaahi ngaue ke fai fakatu'upake;
- (d) 'oatu ha tokoni mo ha fale'i ki hono teuteu mo toe vakai'i 'a e ngaahi tu'utu'uni tataki ngaue, ngaahi fekau, ngaahi tu'unga, ngaahi founa ngaue, ngaahi fakahinohino mo e ngaahi fanongonongo 'i he Lao ni;
- (e) vakai'i 'a e ngaahi launga mo e ngaahi faka'iki'iki kuo fakahu 'o fekau'aki mo e ngaahi tu'utu'uni kuo fakahoko pe ko e ngaahi ngaue faka-'ofisiale kuo fakahoko 'i he Lao ni;

- (f) tufaki 'a e fakamatala kuo ma'u mei he **Codex**, ko e IPPC, ko e OIE pe ko ha sino faka-vaha'a-Pule'anga pe faka-feitu'u 'oku nau fokotu'u 'a e ngaahi tu'unga pea tokanga'i hono tufaki 'o e ngaahi tu'unga fakaangaanga 'i he Pule'anga pea mo hono tanaki 'o e ngaahi **fakaanga** ki ai mei ha ni'ihi 'oku nau mahu'inga 'ia ai mei he Pule'anga pe mei tu'a he Pule'anga;
- (g) fale'i 'a e Pule'anga ki **he'ene kau ki he ngaue 'ae Codex**, ko e IPPC mo e OIE mo honau ngaahi kupu iiki, 'o kau ki ai hono fakafong'a 'i ha ngaahi fakataha;
- (h) faka'ai'ai 'a e ako'i 'o e konisiuma fekau'aki mo e malu 'o e me'atokoni mo e ma'u me'atokoni lelei;
- (i) 'iate ia pe, alea'i ha me'a fekau'aki mo e me'atokoni 'i he Pule'anga, pea lipooti ki he Ma'u Mafai 'a e ngaahi alea; mo
- (j) fakahoko 'a e ngaahi fatongia **kotoa** kuo vahe'i ki ai 'i he Lao ni pe 'e he Ma'u Mafai.
- (2) Kuopau kihe Kosilio kene:
- (a) fakahu 'a e lipooti faka-ta'u ki he **Minisita moe** Ma'u Mafai; pea
- (b) 'oatu 'a e tatau 'a e lipooti koia 'i ha kole 'e ha taha pe mei he kakai.
- (3) 'Oku 'ataa ki he memipa 'o e kakai ke kau ki ha fakataha 'a e Kosilio kapau 'e **fakamafai** 'i 'e he Sea 'o e Kosilio.
- (4) 'E ngofua kihe Kosilio kene fokotu'u ha ngaahi komiti iiki 'i he'enu tui 'oku fiema'u, ke tokoni ki hono fakahoko hono ngaahi fatongia.
- (5) (a) Neongo 'a e kupu si'i (4), kuopau ke fokotu'u 'e he Kosilio 'a e komiti si'i faka-saienisi kene fakahoko 'a e ngaahi **fakamahu'inga** 'i 'a e ngaahi fakatu'utamaki 'e malava **ke** hoko **mei** he me'atokoni pea mo hono fakahoko 'a e ngaahi ngaue faka-saienisi **kehe** 'e vahe'i ki ai.
- (b) Kuopau ki he komiti si'i faka-saienisi kene tokanga'i 'a e:
- (i) **mahu'inga**, 'i ha tali 'o ha kole faka-'ofisiale pe 'i he'ene ngaue pe 'a'ana, 'a e ngaahi **me'a ha mai**, pe kemikale **kona**, pe **ha me'amo'ui fakatu'utamaki** ki he mo'ui 'ae kakai 'i he halanga 'o e me'atokoni **mei 'uta ki he tepile kai**;
- (ii) fale'i 'a e Kosilio, Ma'u mafai pea mo e Minisita felave'i pea mo e ngaahi ngaue 'oku totonu ke fakahoko ke malu'i 'a e mo'ui 'a e kau konisiuma; pea
- (iii) 'oatu ha ngaahi fokotu'u kihe pe **fa'u** ha ngaahi tu'utu'uni pe felave'i moe ha ngaahi **me'a felave'i** mo 'ene kaveinga ngaue.
- (c) 'I hono fakahoko **hono** ngaahi fatongia, kuopau ke tokanga 'a e komiti si'i faka-saienisi **ki he**:
- (i) fekumi faka-saienisi fakamuimui **taha**;
- (ii) ngaahi fakamatala felave'i pea mo e ngaahi founa ngaue, ngaahi founa ma'u pea moe ngaahi me'a 'oku fa'u'aki;

- (iii) ngaahi ola 'o e ngaahi konga na'e to'o pea mo hono sivi fakasaienisi; pea
- (iv) mo ha ngaahi fakamatala kehe 'oku felave'i.

9 Ngaahi mafai talifaki 'o e Minisita

- (1) Kapau 'e ha ki he Minisita kuo 'i ai ha tonounou lahi 'a e Ma'u Mafai pe ko e Kosilio ke fakahoko hono ngaahi fatongia, 'e ngofua ke ne tuku atu ki he Ma'u Mafai pe ko e Kosilio, 'o fakatatau ki he me'a 'oku hoko, ha ngaahi tu'utu'uni 'a ia 'oku ne pehe 'oku taau.
- (2) Kapau 'e 'ikai fai pau 'a e Ma'u Mafai pe ko e Kosilio ki he ngaahi tu'utu'uni ko ia, 'e ngofua ki he Minisita ke –
- (a) ne fakahoko ia (pea 'i he 'uhinga ko ia 'e ngofua ke ne ngaue'aki ha mafai 'o e Ma'u Mafai pe ko e Kosilio); pe
- (b) to'o kotoa 'a e kau memipa 'o e Kosilio mei honau ngaahi lakanga pea, kimu'a ha taimi 'e toki fakahoko ai ha fili lakanga fo'ou, fakahoko 'e ia 'a e ngaahi fatongia 'o e Ma'u Mafai pe fili ha taha pe ni'ihiki kehe kenau fakahoko.

10 Ngaahi mafai 'o e Minisita ke fili mo vahe'i

- (1) 'E ngofua ki he Minisita ke fili pe vahe'i ki ha taha 'oku ne ma'u 'a e pote moe taukei fe'unga ko ha:
- (a) memipa 'oku fakakau 'o tanaki atu ki he Kosilio;
- (b) 'ofisa kuo fakamafai'i ke fakahoko 'a e ngaahi fatongia kuo vahe'i ki he kau 'ofisa pehe 'i he Lao ni; pe
- (c) taha 'analaiso faka'ofisiale koe 'uhi ke fakahoko 'a e Lao ni.
- (2) 'E ngofua ki he Minisita 'i hono fale'i 'e he Kosilio ke vahe'i ha fale sivi fakasaienisi ko ha fale sivi fakasaienisi faka'ofisiale koe 'uhi ke fakahoko 'a e Lao ni.

KONGA III – NGAahi TU'UTU'UNI FAKALUKUFUA

11 Mafai 'o e Ma'u Mafai ke fakangatangata pe tapui ha ngaahi me'a 'i he me'atokoni

'E ngofua ki he Ma'u Mafai, 'o fakatatau ki hono ma'u ha ngaahi fakamo'oni mei he sivi faka-saienisi pe ko ha fakamatala falala'anga faka-saienisi kehe pea fakatatau ki he ngaahi tu'unga 'oku ngaue'aki faka-vaha'a-pule'anga, ke tapui pe tu'utu'uni ha ngaahi fakangatangata ki hono ngaue'aki 'o e ngaahi me'a 'oku tanaki atu, ngaahi

'uli kona mo e ngaahi toenga faito'o 'i he me'atokoni pe 'i he fafanga ki he fanga monumanu.

12 Mafai 'o e Ma'u Mafai ke tapui 'a e hu mai pe ko e to

'I ha fakapaupau'i 'e he Ma'u Mafai 'o ka hu mai pe to ha kalasi pe fa'ahinga me'atokoni makehe, pe 'oku 'ave pe ma'u mei ha feitu'u makehe 'i he Pule'anga, 'e ala fakatu'utamaki pe fakatupu lavea pe mahamahaki ki ha kakai te nau kai 'a e me'atokoni ko ia, 'e ngofua 'i ha tu'utu'uni ke tapui 'a hono hu mai, to, 'ave, pe ma'u 'a e me'atokoni ko ia.

13 Ngaahi Mafai fakavavevave 'o e Ma'u Mafai

'I ha fiema'u fakatu'upake pe fakavavevave, ko e 'uhi ke ta'ofi pe fakasi'isi'i ha hoko ha faingata'a 'oku fakatu'utamaki lahi ki he mo'ui lelei 'a e kakai pe ke fakasi'isi'i 'a e uesia kovi 'a e fakatu'utamaki ko ia ki he mo'ui lelei 'a e kakai, e ngofua ki he Ma'u Mafai 'i ha tu'utu'uni ke:

- (a) tapui faka'aufuli 'a hono fa'u, ngaohi, teuteu'i pe fakatau atu 'o e fa'ahinga pe kalasi me'atokoni ko ia'i ha fakamahino makehe 'e he Ma'u Mafai;
- (b) hilifaki ha ngaahi tu'utu'uni makehe ki hono fa'u, ngaohi, teuteu'i pe fakatau atu 'o ha me'atokoni 'i he kalasi ko ia;
- (c) tanaki fakafoki pe ko hono fekau'i ke to'o mei he ngaahi fakatau'anga ha me'atokoni 'i he kalasi kuo fakamahino makehe 'e he Ma'u Mafai 'o fakatatau ki he ngaahi founga ngaue kuo tu'utu'uni;
- (d) fekau ke vakai'i pe sivi'i ha fa'ahinga me'atokoni 'o hange ko ia kuo tu'utu'uni;
- (e) fekau ke puke pe fakamavahe'i ha fa'ahinga me'atokoni 'i ha feitu'u pea tapui hono 'ave ha me'atokoni mei he feitu'u ko ia 'i he ngaahi taimi 'e tu'utu'uni 'e he Ma'u Mafai; mo
- (f) fekau ke faka'auha ha fa'ahinga me'atokoni pe ngaue'aki ha founga kehe 'oku pehe 'e he Ma'u Mafai 'oku sai ange.

14 Ngaahi Pisinisi me'atokoni

- (1) Kuo pau ke fai pau 'a e ngaahi feitu'u kotoa, 'o kau ki ai 'a e ngaahi fale ngaue 'oku ngaue'aki ki hono teuteu'i, fakatau atu, faka'ali'ali pe tauhi 'o ha me'atokoni, mo e ngaahi tu'unga 'oku tu'utu'uni 'i he ngaahi tu'utu'uni 'oku fa'u 'i he Lao ni.
- (2) Kuo pau ke kole laiseni 'a e ngaahi pisinisi me'atokoni kotoa 'o fakatatau ki he ngaahi founga 'e tu'utu'uni 'i he ngaahi tu'utu'uni 'i he Lao ni.

15 Muimui'i

- (1) Kuo pau ke fokotu'u mo ngaue'aki 'e he ngaahi pisinisi me'atokoni ha founga ngaue 'e malava ai ke 'ilo'i ha taha ko ha:
- (a) taha fakatau atu; pe
- (b) taha fakatau mai;
- 'o ha monumanu ke ngaahi 'aki ha me'atokoni, me'atokoni pe ha me'a 'oku taumu'a ke fakakau ki ha me'atokoni.
- (2) 'I hono fiema'u 'e he Ma'u Mafai, kuo pau ke faka'ataa mai 'e he ngaahi pisinisi me'atokoni 'a e ngaahi fakamatala kotoa kuo tanaki 'i he founga ngaue kuo fokotu'u 'i he kupu-si'i (1).

16 Ngaahi tu'utu'uni ki he ma'a

Kuo pau ke fai pau 'a e ngaahi pisinisi me'atokoni mo 'enau kau ngaue ki he ngaahi tu'utu'uni kotoa 'oku fiema'u ki he ma'a 'a ia kuo fokotu'u 'i he Lao ni.

17 Leipolo

- (1) Kuo pau ki he kofukofu me'atokoni kotoa 'oku fakataumu'a ke fakatau atu 'i he Pule'anga ke 'i ai hano leipolo 'a ia te ne:
- (a) fakafaingofua'i hono muimui'i;
- (b) fakaha pau 'a e ngaahi fakaikiiki 'a ia 'e ngofua ke tu'utu'uni; pea
- (c) 'i he lea faka-Pilitania pe faka-Tonga pe ngaue'aki fakatou'osi.
- (2) Kapau 'oku faka'ali'ali ke fakatau atu ha me'atokoni makehe mei he me'atokoni kofukofu, kuo pau ke leipolo 'o fakatatau ki hono tu'utu'uni 'i he ngaahi tu'utu'uni 'oku fa'u 'i he Lao ni.

KONGA IV – NGAHI SIVI**18 Ngaahi taumu'a 'o e sivi**

Kuo pau ke 'i ai 'a e ngaahi mafai 'o e kau 'ofisa kuo fakamafai'i 'i he Lao ni ke sivi-

- (a) 'a e ngaahi pisinisi me'atokoni mo honau ngaahi 'ataakai mo e ngaahi naunau kuo fokotu'u, pea pehe ki he founga hono fetuku, ngaahi me'angaue mo e ngaahi naunau;
- (b) 'a e ngaahi me'a ngaahi kai, ngaahi me'a 'oku tanaki ki he me'atokoni, ngaahi faito'o pea mo ha me'a pe pe ko e ngaahi founga 'oku ngaue'aki ki hono fa'u, ngaahi pe ngaahi 'o e me'atokoni;

- (c) 'a e kau ngaue 'oku fakangaue'i 'i he pisinisi me'atokoni;
- (d) naunau kofukofu;
- (e) fakama'a, **fufulu** faito'o mo hono tauhi 'o e pisinisi me'atokoni; mo e
- (f) leipolo.

19 Ngaahi mafai 'o e kau 'ofisa kuo fakamafai'i

- (1) Kuo pau ke 'i ai 'a e mafai 'o e 'ofisa kuo fakamafai'i ke hu 'i ha taimi pe ta'e 'i ai ha tohi kumi koloa ki ha pisinisi me'atokoni, feitu'u, saliote misini, vaka, vakapuna pe me'a uta kehe koe'uhi ke -
 - (a) sivi, hua mo vakai'i 'a e ngaahi mea ngaahi 'aki 'a e me'atokoni, me'atokoni pe ngaahi naunau;
 - (b) fiema'u 'a e taha 'o'ona pe taha 'oku 'i ai ke 'omai ha fakamatala fekau'aki mo e ngaahi me'a ngaahi 'aki 'a e me'atokoni, me'atokoni pe ngaahi naunau pehe;
 - (c) fakahoko 'a e ngaahi fakatotolo mo hono vakai'i 'ae fiema'u ke fakapapau'i pe kuo fakahoko ha hia pe kuo maumau'i ha fatongia 'o felave'i mo e ngaahi tu'utu'uni ki he ngaahi tu'unga mo e ma'a;
 - (d) fiema'u **ke** 'omai **e ngaahi** tohi 'oku felave'i mo ha ngaue, me'a (matter) pe me'a (thing) 'oku lolotonga fakatotolo'i 'o kau ki ai ha laiseni pe ngofua 'oku fiema'u 'i he Lao ni;
 - (e) **muimui'** ha ngaue 'oku fakahoko 'i ha feitu'u;
 - (f) lau 'a e ngaahi **fua** 'oku lekooti 'aki 'a e ngaahi me'afua kuo fokotu'u 'i he feitu'u **ngaue** ko ia pe ko ha ngaahi me'afua 'oku tauhi 'e he 'ofisa kuo fakamafai'i;
 - (g) fai ha ngaahi faita;
 - (h) puke ha fa'ahinga me'a 'oku ngaahi 'aki 'a e me'atokoni, me'atokoni, me'a ngaue pe tohi ngaue 'oku **makatu'unga** fakapotopoto ke pehe 'oku ngaue'aki 'o maumau'i ai 'a e ngaahi kupu 'o e Lao ni; mo
 - (i) fiema'u mei ha taha ha tokoni 'a ia 'oku fiema'u ki he ngaue fakatotolo pe vakai'i.
- (2) Koe'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o e kupu si'i 1(h), kuo pau ke 'oatu 'e he 'ofisa kuo fakamafai'i ki he taha 'o'ona pe 'i ai 'i he feitu'u ko ia ha tohi tali 'oku fakamo'oni hingoa ki ai 'a e 'ofisa kuo fakamafai'i mo e taha 'o'ona pe 'i ai 'i he feitu'u ko ia.
- (3) 'E ngofua ki ha 'ofisa kuo fakamafai'i 'oku ne fakahoko hono mafai 'i he kupu ni ke kole ke 'i ai pe tokoni ki ai ha 'ofisa polisi 'a ia te ne pehe 'oku fiema'u.

- (4) Kuo pau ke 'i ai 'a e mafai 'a e 'ofisa kuo fakamafai'i, ki he ngaahi taumu'a ke kumi 'i ha taha, ke ta'ofi, kumi pe tauhi ha taha 'a ia 'oku 'i ai 'a 'ene 'uhinga fakapotopoto ke tui kuo ne fakahoko ha hia 'i he Lao ni.
- (5) Kuo pau ke 'i ai 'a e mafai 'o e 'ofisa kuo fakamafai'i ke puke ha taha 'a ia 'oku 'i ai 'a 'ene 'uhinga fakapotopoto ke tui kuo ne fakahoko ha hia 'i he Lao ni.
- (6) Kuo pau ki ha 'ofisa kuo fakamafai'i ke ne fakaha 'ene kaati fakamafai'i faka'ofisiale 'i hono fiema'u 'e ha taha 'oku kaunga tonu ki hono fai pe fakahoko 'o ha mafai, ngaue pe fatongia 'o ha 'ofisa kuo fakamafai'i 'i he Lao ni.

20 Ngaahi totonu mo e ngaahi fatongia 'o kinautolu pe fa'ahinga 'oku nau tokanga'i ha pisinisi me'atokoni

'I he lolotonga ha sivi 'oku fakahoko 'i he kupu 19, ko e tokotaha 'oku 'o'ona pe ko ha taha kehe 'oku ne tokanga'i 'a e pisinisi me'atokoni pe ko ha taha ngaue 'oku lolotonga 'i he pisinisi me'atokoni:

- (a) 'e ngofua ke 'alu holo mo e 'ofisa kuo fakamafai'i;
- (b) kuo pau ke ne 'oatu 'a e fakamatala pe ngaahi tohi ngaue 'oku fiema'u 'e he 'ofisa kuo fakamafai'i fekau'aki mo e ngaahi me'a kuo fokotu'u, ngaahi me'a ngaue, ngaahi naunau, ngaahi tu'utu'uni ngaue, ngaahi founa ngaue pe ko ha ngaahi me'a kehe 'oku fekau'aki mo ha sivi; pea
- (c) kuo pau ke ne faka'ataa ke to'o ha ngaahi konga pea mo hono tanaki ha ngaahi fakamo'oni 'o kau ki ai mo hono faitaa'i.

21 Fanongonongo ke fakalelei

Kapau 'oku 'i ai ha ngaahi makatu'unga lelei ke tui ai ha 'ofisa kuo fakamafai'i ko e taha 'oku 'o'ona pe ko e tokotaha 'oku ne tokanga'i 'a e pisinisi me'atokoni 'oku 'ikai ke ne fai pau ki he Lao ni, 'e ngofua ke ne 'oatu ha fanongonongo ke fakalelei ki he taha 'oku 'o'ona pe ko e tokotaha ko ia 'oku ne tokanga'i:

- (a) 'o fakaha 'a e ngaahi 'uhinga 'oku pehe ai 'e he 'ofisa kuo fakamafai'i 'oku tui ai 'oku 'ikai fai pau ki he Lao ni;
- (b) 'o fakaha pau 'a e ngaahi me'a 'oku pehe 'e he 'ofisa kuo fakamafai'i kuo pau ke fakahoko 'e he taha 'oku 'o'ona pe ko e tokotaha 'oku ne tokanga'i ke fakalelei'i 'a e ngaahi tonounou 'oku lau ki ai 'i he palakalafi (a); mo
- (c) fiema'u 'a e taha 'oku 'o'ona pe tokotaha 'oku ne tokanga'i ke fakahoko 'a e ngaahi me'a ko ia, pe ngaahi me'a 'a ia 'oku tatau mo ia, 'i loto 'i he vaha'a taimi 'oku fakaha pau 'i he fanongonongo.

22 Me'atokoni 'ikai fe'unga ke kai

- (1) 'I ha mahino mai 'oku ta'efe'unga ha me'atokoni 'i ha pisinisi me'atokoni ke kai 'e he kakai pe 'oku ngalingali ke ne fakatupu ha maumau pe fakatu'utamaki ki he mo'ui lelei 'a e kakai, kuo pau ki ha 'ofisa kuo fakamafai'i ke -
- puke mo sila'i 'a e me'atokoni ko ia, pea 'oatu 'a e fanongonongo tohi ki he taha 'oku 'o'ona pe ko e tokotaha 'oku ne tokanga'i 'a e pisinisi me'atokoni ko e me'atokoni pe ko ha konga 'o ia kuo fakaha mahino 'e ta'ofi fakataimi hono fakatau, to'o, ngaahi, ue'i pe liliu kehe ta'e fakangofua 'e he 'ofisa kuo fakamafai'i;
 - 'oatu ha fanongonongo tohi 'o tu'utu'uni fakataimi hono fetuku 'o e me'atokoni ki ha feitu'u kuo fakaha makehe; pe
 - 'oatu ha fanongonongo tohi 'o tu'utu'uni ke faka'auha 'a e me'atokoni 'i he taimi pe ko ia.
- (2) 'I ha fakahoko ha ngaue 'i he kupu-si'i (1) ko e 'uhi ko e fakatu'utamaki ki he mo'ui 'a e kakai, kuo pau ki he 'ofisa kuo fakamafai'i ke ne fakaha leva ki he Ma'u Mafai 'a ia kuo pau te ne fakahoko hono fanongonongo ki he ngaahi kupu kehe 'o e ngaahi potungau fekau'aki 'a e Pule'anga pe 'ikai Pule'anga ko e 'uhi ke fakahoko kotoa 'a e ngaahi ngaue 'oku fiema'u, ke fakapapai'i 'oku malu 'a e kakai pea malu'i 'a e kau konisiuma, 'o kau ki ai ha ngaahi fanongonongo fakatokanga, tu'utu'uni fakafoki, fakangatangata 'o e fefakatau'aki, tapui 'o e fefakatau'aki pe ko ha ngaahi ngaue taau kehe 'e ala fakahoko.
- (3) 'I he vave taha 'e ala lava, pea tatau ai pe 'i loto 'i he 'aho 'e 14, kuo pau ki ha 'ofisa kuo fakamafai'i 'oku fakahoko ngaue 'i he kupu-si'i (1)(a) pe (b) ke ne vakai'i 'a e tu'unga 'o e pisinisi me'atokoni 'oku uesia ke fakapapai'i pe ko e tu'unga na'e fakahoko ai 'a e fanongonongo kuo 'ikai toe 'i ai, pea kapau ko e 'ofisa kuo fakamafai'i:
- 'oku ne fiemalie ki ai, kuo pau ke ne fakafoki 'a e fanongonongo pea kapau kuo taau, faka'ataa 'a hono tukuange 'o ha me'atokoni mei he feitu'u 'oku tauhi ai; pe
 - 'oku 'ikai fiemalie, 'e ngofua ke ne tu'utu'uni ke faka'auha pe li'aki 'a e me'atokoni ko ia ke ta'ofi mei hono ngaue'aki ke kai 'e he kakai, pea kuo pau ke ne tokanga'i 'a hono faka'auha 'o e me'atokoni ko ia.

KONGA V – HU MAI MO E HU ATU

23 Ngaahi fiema'u ki he me'atokoni hu mai

- (1) Kuo pau ke 'ikai hu mai ha me'atokoni ki he Pule'anga 'o Tonga tukukehe ka 'omai fakataha mo e ngaahi tohi ngaue kuo tu'utu'uni pea tukukehe 'o kapau 'oku tuku atu ke sivi 'e he Ma'u Mafai 'i he taulanga 'oku hu mai ai.
- (2) 'E ngofua ki he Minisita 'i hono fale'i 'e he Kosilio ke tu'utu'uni 'i ha ngaahi tu'utu'uni kuo pau ke 'ikai hu mai ha fa'ahinga me'atokoni pau ki he Pule'anga tukukehe 'o kapau na'e fa'u mo ngaahi 'o fakatatau ki he ngaahi tu'unga kuo tu'utu'uni.

24 Sivi mo to'o ha konga

- (1) 'E ngofua ki ha 'ofisa kuo fakamafai'i ke sivi fakasaienisi ha me'atokoni kuo hu mai ki he Pule'anga pea, koe'uhi ko e taumu'a ke sivi ia, to'o ha ngaahi konga 'o e me'atokoni ko ia.
- (2) 'O 'ikai uesia 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e kupu-si'i (1), 'e ngofua ki he Minisita, 'o fakatefito 'i ha ngaahi fakafuofua 'o ha fakatu'utamaki 'e lava ke hoko, 'i ha tu'utu'uni ke fokotu'u ha me'atokoni ko ha me'atokoni 'oku ma'olunga 'ene ala fakatu'utamaki pea ko e me'atokoni ko ia 'i hono hu mai ki he Pule'anga kuo pau ke 'oatu ia ke sivi, to'o hano konga mo sivi fakasaienisi pea 'e ngofua pe ke tukuange ke tufaki mo fakatau atu 'o kapau 'oku fakamo'oni'i mei he ngaahi ola 'o e sivi, to'o ha konga mo e sivi fakasaienisi 'oku fe'unga ke kai 'e he kakai.
- (3) Koe ngaahi konga ko ia na'e to'o 'i he kupu-si'i (1), kuo pau ki he 'ofisa kuo fakamafai'i, ke 'i ai 'a e taha 'oku 'o'ona pe ko e taha hu mai pe ko ha taha 'oku ne tokanga'i 'a e me'atokoni, ke ne sila'i pea faka'ilonga'i 'o hange ko ia kuo tu'utu'uni.
- (4) Kapau kuo to'o ha konga 'o fakatatau ki he kupu-si'i (1), kuo pau ke 'oua 'e tukuange 'e ha 'ofisa kuo fakamafai'i 'a e uta ko ia na'e to'o mei ai kae 'oua leva kuo 'oatu ha tohi fakamo'oni mei he taha fai sivi fakasaienisi 'ofisiale 'o ha ai ko e me'atokoni 'oku fai pau ki he ngaahi fiema'u 'o e Lao ni.
- (5) Kuo pau ke fua kotoa 'e he taha hu mai 'a e ngaahi fakamole 'o ha sivi fakasaienisi mo e tauhi lolotonga 'oku fakahoko ha sivi fakasaienisi.

25 Toe leipolo mo toe fakalelei'i

- (1) Fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e kupu-si'i (2), 'oku tapui hono hu mai ha me'atokoni 'oku 'ikai fai pau ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ni.
- (2) 'O kapau 'e 'i ai ha fa'ahinga me'atokoni 'oku feinga'i ke hu mai ki he Pule'anga pea 'i hono fakatau 'i he Pule'anga tene maumau'i ai 'a e Lao ni, 'e

ngofua ki he Ma'u Mafai ke **he** fakangofua hono hu mai **kae fakatefito** pe ki hono toe leipolo pe **ko hono** toe fakalelei'i 'o hange ko ia kuo tu'utu'uni.

- (3) Kapau 'oku 'ikai fakahoko 'i loto 'i he vaha'a taimi kuo tu'utu'uni ha toe leipolo pe toe fakalelei 'i he kupu si'i (2), kuo pau ke **uta fakafoki** atu pe faka'auha 'e he taha hu mai 'a e me'atokoni ko ia pea ne fua pe 'ene fakamole.
- (4) Kapau 'e 'ikai fakahoko 'e ha taha hu mai hono toe hu atu pe faka'auha 'o ha me'atokoni kuo hu mai 'a ia 'oku tu'utu'uni 'i he kupu-si'i (3), 'e ngofua ki he Ma'u Mafai ke tu'utu'uni hono faka'auha 'o ia pe 'e ke ne faka'auha 'a e me'atokoni kuo hu mai.
- (5) Kuo pau ke 'ikai ta'ofi 'e ha tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai ke fekau'i hono faka'auha pe li'aki ha me'atokoni 'i he kupu-si'i (4) 'a e Pule'anga mei hono 'eke'i 'a mui ange 'a e ngaahi fakamole 'o e faka'auha ko ia ko ha mo'ua 'a e taha hu mai.

26 Ngaahi fiema'u ki hono hu atu 'o ha me'atokoni

- (1) Kuo pau ke 'ikai hu atu ha me'atokoni mei he Pule'anga tukukehe ka kuo fakamo'oni'i 'e he Ma'u Mafai 'o fakatatau ki he ngaahi founa ngaue kuo tu'utu'uni 'oku:
 - (a) fe'unga ke kai 'e he kakai;
 - (b) fa'u, ngaohi pe teuteu'i 'o fakatatau ki he ngaahi tu'unga kuo tu'utu'uni; pea
 - (c) fakakakato 'a e ngaahi fiema'u 'a e fonua 'oku hu ki ai.
- (2) Kuo pau ko e Ma'u Mafai 'a e mafai totonu ki he ngaahi taumu'a ki hono fakamo'oni'i 'o e ngaahi koloa me'atokoni ki hono hu atu.

KONGA VI – NGAHI HIA MO E NGAHI TAUTEA

27 Fakatau 'o e ngaahi me'atokoni 'ikai lelei

- (1) Ko ha taha 'oku ne fakatau atu ha me'atokoni 'oku:
 - (a) ma'u ai pe 'i ai ha me'a kona pe fakatu'utamaki;
 - (b) 'oku 'ikai lelei pe 'oku **ta'efe**'unga ke ma'u 'e he kakai;
 - (c) **kuo fakamele'i**; pe
 - (d) kau kovi ki he mo'ui 'a e kakai;

'oku ne fakahoko 'a e hia.
- (2) 'I hono fakapapu'i pe 'oku kovi ha me'atokoni ki he mo'ui 'a e kakai, kuo pau ke fai 'a e tokanga 'o 'ikai ngata pe ki he ala ke kaunga kovi 'a e

me'atokoni ko ia ki he mo'ui ha taha 'oku ne kai, ka 'e kau ki ai 'a e uesia fakakatoa mei he ola tatanaki mei hono kai 'a e ngaahi me'atokoni 'oku fa'unga tatau, ki he mo'ui 'a e taha 'oku ne kai ha me'atokoni pehe 'i he lahi angamaheni.

28 Fakatau atu 'o e me'atokoni 'oku 'ikai ke ne fakakakato 'a e ngaahi tu'unga

- (1) Ka 'i ai ha taha 'oku ne teuteu'i pe fakatau atu ha me'atokoni 'a ia kuo 'i ai ha tu'unga kuo tu'utu'uni ki ai 'oku ne fakahoko 'a e hia tukukehe ka 'oku fakakakato 'e he me'atokoni 'a e tu'unga ko ia.
- (2) Ka 'i ai ha taha 'oku ne fakatau atu ha me'atokoni 'a ia 'oku ha ai pe 'oku fakapipiki ki ai, pe 'oku 'i ha kofukofu 'oku ha ai pe 'oku fakapipiki ki ai, ha hingoa 'o ha me'atokoni 'a ia 'oku 'i ai ha tu'unga kuo tu'utu'uni ki ai 'oku ne fakahoko 'a e hia tukukehe ka 'oku fakakakato 'e he me'atokoni 'a e tu'unga kuo tu'utu'uni ki he me'atokoni ko ia.

29 Leipolo loi pe takihala

- (1) Ka 'i ai ha taha 'oku ne fa'o pe leipolo ha me'atokoni 'i ha founga 'oku loi pe takihala pe 'oku 'ikai ke fai pau ki he ngaahi tu'unga 'o e leipolo kuo tu'utu'uni 'i he Lao ni 'oku ne fakahoko 'a e hia.
- (2) Ko ha taha 'oku ne fakatau atu ha me'atokoni 'aki ha leipolo loi mo takihala pe ko ha leipolo 'oku 'ikai fai pau ki he ngaahi tu'unga 'o e leipolo 'oku tu'utu'uni 'i he Lao ni 'oku ne fakahoko 'a e hia.

30 Ngaahi faihia fakalukufua

Ka 'i ai ha taha 'oku ne:

- (a) teuteu'i, tauhi, ngaahi pe fakatau atu ha me'atokoni 'i ha founga ta'ema'a;
- (b) hu mai, hu atu, fa'u, ngaohi, teuteu, tauhi pe fakatau atu ha me'atokoni 'a ia 'oku ne maumau'i ha kupu 'o e Lao ni;
- (c) fakalele ha pisinisi me'atokoni ta'e 'i ai ha laiseni 'a ia 'oku fiema'u 'i he Lao ni;
- (d) 'ikai fai pau ki ha tu'utu'uni kuo tuku atu 'i he kupu 14 pe 15;
- (e) 'ikai fokotu'u pe ngaue'aki ha founga ngaue muimui'i 'o fakatatau ki he kupu 17(1);
- (f) 'ikai muimui ki he ngaahi tu'utu'uni 'oku ngaue'aki ki he ma'a 'oku fokotu'u 'i he Lao ni;
- (g) 'ikai fakapapai'i 'oku muimui 'a e kau ngaue kotoa 'o ha pisinisi me'atokoni ki he ngaahi founga ngaue kuo tu'utu'uni;

- (h) 'ikai leipolo ha me'atokoni 'o hange ko ia kuo tu'utu'uni 'i he kupu 19;
 - (i) 'ikai fai pau ki ha fanongonongo ke fakalelei kuo 'oatu 'i he kupu 23;
 - (j) alasi ha **konga e** me'atokoni kuo to'o 'i he Lao ni;
 - (k) maumau'i ha sila pe liliu ha ngaahi faka'ilonga kuo fokotu'u 'e ha 'ofisa kuo fakamafai'i ta'e 'i ai ha ngofua;
 - (l) 'ikai faka'ataa, 'oatu ha **konga** pe fakamatala ki ha 'ofisa kuo fakamafai'i 'i hano fiema'u;
 - (m) 'oatu ha fakamatala loi ki ha 'ofisa kuo fakamafai'i;
 - (n) feinga ke fakaloto'i ta'etotonu ha 'ofisa kuo fakamafai'i 'i he fakahoko hono ngaahi fatongia faka-'ofisiale 'i he Lao ni; pe
 - (o) ke faka'ali ko e 'ofisa ia kuo fakamafai'i;
- 'oku ne fakahoko 'a e hia.

31 Ngaahi Hia 'a e kau 'ofisa kuo fakamafai'i

Ko ha 'ofisa kuo fakamafai'i 'oku ne:

- (a) puke ha me'atokoni 'i ha 'uhinga kehe ange mei ai kuo tu'utu'uni 'i he Lao ni;
 - (b) fakaha ha fakamatala na'e ma'u lolotonga 'ene fakahoko hono ngaahi fatongia faka-'ofisiale 'i he Lao ni tukukehe ka fiema'u ke fai pehe 'i hano fekau'i 'e hono pule pe ko ha Fakamaau'anga; pe
 - (c) tali ha pa'anga pe ha monu'ia kehe mei ha taha 'oku kaunga ki he 'ene fakahoko 'a e ngaahi mafai faka-'ofisiale 'i he Lao ni;
- 'oku ne fakahoko 'a e hia.

32 Pulusi ha tu'uaki 'oku loi pe takihala

Ko ha taha 'oku ne, 'i he taumu'a ke fakahoko pe tu'uaki hono fakatau atu ha me'atokoni, pulusi pe fakatupu hono pulusi 'o ha tu'uaki 'oku loi pe takihala 'oku ne fakahoko 'a e hia.

33 Ngaahi hia 'oku fakahoko 'e ha kautaha

Kapau 'e fakamo'oni'i na'e fakahoko ha hia 'i he Lao ni 'e ha kautaha pea na'e fakahoko 'i ha loto ki ai pe kau ai 'a e, pe hoko koe 'uhi ko ha ta'etokanga:

- (a) 'o ha talekita, 'ofisa pule ma'olunga, pule pe ko ha 'ofisa tu'unga tatau mo ia 'o e kautaha; pe
- (b) ha taha 'a ia 'oku pehe na'e ngaue 'i he tu'unga ko ia ko e talekita, 'ofisa pule ma'olunga, pule pe 'ofisa tatau mo ia;

kuo pau ke pehe ko e taha ko ia pea pehe ki he kautaha 'e halaia ki he hia pea kuo pau 'e ala faka'ilo mo tautea'i ia.

34 Ngaahi Tautea

- (1) Ko ha taha 'oku ne fakahoko ha hia 'i he Lao ni kuo pau ke 'e ala tautea ia 'i ha'ane halaia -
 - (a) kapau ko ha taha:
 - (i) ko e fuofua fai hia, ke mo'ua pa'anga 'o 'ikai toe lahi hake 'i he \$10,000 pe ngaue popula 'i ha vaha'a taimi 'o 'ikai toe laka hake 'i he ta'u 'e 3 pe fakatou'osi;
 - (ii) ko e 'ikai toki fakahoko ia 'o e hia, ke mo'ua pa'anga 'o 'ikai lahi hake 'i he \$20,000 pe ngaue popula 'i ha vaha'a taimi 'o 'ikai toe laka hake 'i he ta'u 'e 5 pe fakatou'osi;
 - (iii) ko e fai hia 'oku hokohoko atu, ke mo'ua pa'anga tanaki atu 'o 'ikai toe lahi hake 'i he \$300 pe ngaue popula 'i he 'aho 'e 30 ki he 'aho takitaha kotoa pe 'oku hokohoko atu ai 'a e fai hia; pea
 - (b) kapau ko ha kautaha:
 - (i) ko e fuofua fai hia, ke mo'ua pa'anga 'o 'ikai toe lahi hake 'i he \$50,000;
 - (ii) ko e 'ikai toki fakahoko ia 'o e hia, ke mo'ua pa'anga 'o 'ikai lahi hake 'i he \$100,000; pea
 - (iii) ko e fai hia 'oku hokohoko atu, ke mo'ua pa'anga tanaki atu 'o 'ikai toe lahi hake 'i he \$5000 pe ngaue popula 'i he 'aho 'e 30 ki he 'aho takitaha kotoa pe 'oku hokohoko atu ai 'a e fai hia.
- (2) 'I ha halaia ha taha ki ha hia 'i he Lao ni, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga, 'o tanaki atu ki ha toe tautea kehe 'e hilifaki –
 - (a) ke to'o fakataimi pe kaniseli ha laiseni ke fakalele ha pisinisi me'atokoni kuo foaki ki he taha kuo halaia; pea
 - (b) tu'utu'uni ke momoi ki he pule'anga pea tuku atu 'o hange ko ia 'e ngofua ke tu'utu'uni 'e he Fakamaau'anga, ha me'atokoni, me'angaue, koloa, naunau, me'a pe me'a kehe 'o fekau'aki mo e hia na'e fakahoko pe na'e ngaue'aki 'o felave'i mo e fakahoko 'o e hia.

35 Ngaahi tautea tanaki atu

- (1) Kapau 'e fakahalaia'i ha taha 'oku 'o'ona ha pisinisi me'atokoni ki ha hia 'i he Lao ni, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga ko ia na'e fakahalaia'i ai 'i ha tu'utu'uni ke hilifaki hono tapui fakataimi pe faka'aufuli:
 - (a) hono ngaue'aki ha founga ngaue pe ha fa'ahinga me'angaue pau 'i he pisinisi me'atokoni;

- (b) hono ngaue'aki 'o ha feitu'u 'oku fakatumu'a ki hono fakalele ha pisinisi me'atokoni; pe
- (c) 'a e kau atu 'a e taha 'oku 'o'ona 'i hono fakalele 'o e pisinisi me'atokoni 'a ia na'e fekau'aki mo e hia na'e fakahoko pe fekau'aki mo ha pisinisi me'atokoni kehe 'i he Pule'anga.
- (2) Kuo pau ke kaniseli 'e he Fakamaau'anga ha tu'utu'uni fakataimi kuo 'oatu 'i he kupu-si'i (1) kapau kuo fakamo'oni'i 'e ha 'ofisa kuo fakamafai'i 'oku 'ikai toe hoko 'a e ngaahi makatu'unga na'e tefito ai hono 'oatu 'a e tu'utu'uni.

KONGA VII – NGAahi ME'A KEHE

36 Totonu ke tangi

'E ngofua ki ha taha 'oku ta'efiemalie ki ha ngaue pe tu'utu'uni 'o ha 'ofisa kuo fakamafai'i pe ha taha **sivi fakasaienisi** faka-'ofisiale 'i he Lao ni ke tangi ki he Kosilio 'i loto 'i he vaha'a taimi kuo tu'utu'uni pea kuo pau ke aofangatuku 'a e tu'utu'uni 'a e Kosilio.

37 Taukapo loto lelei

Kuo pau ke 'ikai ala 'eke'i pe faka'ilo ha 'ofisa kuo fakamafai'i, taha **sivi fakasaienisi** faka-'ofisiale pe ha fakafofonga kehe 'o e Ma'u Mafai 'o fekau'aki mo ha me'a kuo fai 'i he loto lelei 'i he fakahoko hono ngaahi fatongia 'i he Lao ni.

38 Ngaahi me'a 'oku fakamahino

- (1) 'I ha hopo 'i he Lao ni, kuo pau ke tali ko e fakamo'oni fe'unga 'o e ngaahi mo'oni'i me'a, ha tohi fakamo'oni 'analaiso 'oku pehe 'oku fakamo'oni hingoa ki ai 'a e talekita pe 'ulu 'o e fale **sivi fakasaienisi** faka-'ofisiale pe ha taha **sivi fakasaienisi** faka-'ofisiale.
- (2) Ko e fakamo'oni ko ha kofukofu 'oku 'i ai ha me'atokoni 'a ia 'oku ngaue'aki ki ai 'a e Lao ni 'oku ha ai ha hingoa, tu'asila pe faka'ilonga fefakatau'aki kuo lesisita 'o e pisinisi me'atokoni pe taha 'a ia na'a ne fa'u, ngaohi pe fa'o, kuo pau ko e fakamo'oni fe'unga ia ko e me'atokoni ko ia na'e fa'u, ngaohi pe fa'o, pe ko fe pe 'e hoko, 'e he pisinisi me'atokoni pe taha ko ia.
- (3) Kuo pau ke pehe ko ha me'a 'oku angamaheni hono ngaue'aki ke kai 'e he kakai, kapau 'e fakatau atu pe tuku atu, pe faka'ali'ali pe tauhi ke fakatau atu, tukukehe ka fakamo'oni'i 'oku 'ikai, na'e fakatau pe, ko fe pe 'e hoko, ke pehe pe na'e fakataumu'a ke fakatau atu ke kai 'e he kakai.
- (4) Kuo pau ke pehe ko ha me'a 'oku ngaue'aki angamaheni ke kai 'e he kakai, tukukehe ka fakamo'oni'i 'oku 'ikai, 'oku fakataumu'a ke kai 'e he kakai –

- (a) kapau 'oku ma'u 'i ha feitu'u 'oku ngaue'aki ki hono teuteu'i, tauhi pe fakatau atu 'o e me'a ko ia; mo
 - (b) ha toe me'a 'oku angamaheni hono ngaue'aki ki hono fa'u pe ngaohi 'o ha me'a ke kai 'e he kakai 'a ia 'oku ma'u 'i ha feitu'u 'oku ngaue'aki ki hono teuteu'i, tauhi pe fakatau atu 'o e ngaahi me'a ko ia.
- (5) Ko ha me'a 'oku malava ke ngaue'aki 'i he fa'unga pe teuteu'i 'o ha me'a 'oku angamaheni hono ngaue'aki ke kai 'e he kakai 'a ia 'oku ma'u 'i ha feitu'u 'oku teuteu'i ai 'a e me'a ko ia, tukukehe ka fakamo'oni'i 'oku 'ikai, kuo pau ke pehe 'oku fakataumu'a ke ngaue'aki pehe.
- (6) Kapau 'e fiema'u 'e ha taha ha me'atokoni 'aki 'a e hingoa kuo tu'utu'uni ki ha me'atokoni 'a ia 'oku 'i ai ha tu'unga kuo tu'utu'uni'i ki ai, kuo pau ke lau 'o pehe na'e fiema'u 'e he taha ko ia ha me'atokoni 'oku fai pau ki he tu'unga ko ia.

39 Ngaahi taukapo

- (1) Kuo pau ko e taukapo 'i ha hopo ki ha hia 'i he Lao ni ki he taha faka'iloa ke ne fakamo'oni'i na'e 'ikai malava 'i he 'ene tokanga fakapotopoto taha ke ne 'ilo'i ko e fakatau atu 'o e me'atokoni te ne maumau'i 'a e Lao ni.
- (2) Kuo pau ko e taukapo 'i he kupu 29 ke fakamo'oni'i 'oku 'ikai malava fakapotopoto ki ha taha ke ne 'ilo'i ko e kofukofu pe leipolo na'e loi pe takihala.

40 Ngaahi Taukapo fakau'aki mo e ngaahi tu'uaki

'I ha hopo 'i he kupu 32

- (a) kuo pau ki he faka'iloa ke ne fakamo'oni'i na'e 'ikai ke ne pulusi 'a e tu'uaki pe 'ikai te ne fakatupunga hono pulusi; pea
- (b) kuo pau ko e taukapo ki he faka'iloa ke fakamo'oni'i:
 - (i) na'e 'ikai ke 'ilo pe 'ikai malava 'i he 'ene tokanga fakapotopoto taha ke ne 'ilo'i na'e loi pe takihala 'a e tu'uaki; pe
 - (ii) koe taha ia ko 'ene ngaue ke pulusi pe tokanga'i 'a hono pulusi 'o e ngaahi tu'uaki, pea na'ane ma'u ia 'i he founga angamaheni 'o e fakahoko ngaue pea na'e 'ikai te ne fakahoko ha liliu 'aonga ki ai.

41 Ngaahi Tu'utu'uni

- (1) 'E ngofua ki he Minisita, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke fa'u ha ngaahi tu'utu'uni 'o fakataumu'a ki hono fakahoko 'a e ngaahi kupu 'o e Lao ni pea kuo pau ke kau ki ai kae 'ikai fakangatangata ki he ngaahi me'a ni -
- (a) ko hono pule'i 'a e to, fa'u, ngaohi, tauhi, fetuku, fa'o, kofukofu, leipolo mo e fakatau atu 'o e fa'ahinga kotoa 'o e me'atokoni, 'o kau ki

ai 'a e me'atokoni 'a ia 'oku fa'u faka-'okeniki, fa'u faka'elei faka-saienisi, me'atokoni lelei ki he fakaholo pe fakataumu'a ki he fanau iiki pe ko ha fa'ahinga kulupu kakai kehe;

- (b) ko hono teuteu'i, ngaahi mo e tuku atu 'o e me'atokoni;
 - (c) ko hono langa, sivi mo e tauhi 'o e ngaahi pisinisi me'atokoni, 'o kau ki ai 'a e ngaahi hotele, ngaahi fale nofo totongi, fale tali fononga, ngaahi maketi, ngaahi fale koloa me'atokoni mo e ngaahi pisinisi 'oku nau fakatau me'akai he hala;
 - (d) ko e ngaahi feituu 'a ia, pea mo e ngaahi tu'unga 'oku 'i ai, 'oku 'i ai 'a e ngaahi monumanu 'oku tamate'i ke kai 'e he kakai;
 - (e) ko e ngaahi feitu'u 'a ia, pea mo e ngaahi tu'unga 'oku 'i ai, 'oku 'i ai 'a e fanga moa, koloa mei he ika, koloa mei he hu'akau pea mo ha ngaahi me'atokoni kehe 'oku ma'u mei he monumanu 'oku ngaahi, teuteu'i pe kofukofu ke fakatau atu;
 - (f) ko e ngaahi feitu'u 'a ia, mo e ngaahi tu'unga 'oku nau 'i ai, 'oku to ai 'a e ngaahi fua 'o tokanga;
 - (g) ko e hu mai mo e hu atu 'o e me'atokoni, 'o kau ki ai ha ngaahi tohi ngaue, sivi, mo e ngaahi founga ngaue fakamo'oni'i 'oku fiema'u;
 - (h) ko e founga ngaue ke ngaue'aki ki hono foaki, to'o fakataimi mo e kaniseli 'o e ngaahi laiseni ke fakalele ha pisinisi me'atokoni;
 - (i) ko e ngahi tu'unga taau 'oku tali ki he ngaahi me'a 'oku tanaki ki he me'atokoni, ngaahi me'a fakakona 'i he 'ataakai, ngaahi faito'o ki he monumanu, faito'o ki he manu maumau pea mo e ngaahi totoka kehe pe ko e ngaahi kemikale kehe mo e fanga ki'i mea fakakona iiki 'i he me'atokoni;
 - (j) ko e ngaahi founga ngaue ke muimui ki ai 'a e kau 'ofisa kuo fakamafai'i, kau fai sivi faka-'ofisiale mo e ngaahi fale fakasaienisi faka-'ofisiale 'i he fakahoko honau ngaahi fatongia 'i he Lao ni;
 - (k) ngaahi tu'unga 'o e me'atokoni fakalukufua;
 - (l) ko hono tuku atu pe faka'auha 'o ha me'atokoni 'oku 'ikai malu;
 - (m) ko e ngaahi totongi 'e ala totongi fekau'aki mo hono sivi mo sivi fakasaienisi ha me'atokoni;
 - (n) ko e ngaahi foomu ke ngaue'aki ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao ni, 'o kau ki ai 'a e ngaahi tohi kole, ngaahi laiseni, ngaahi ngofua, ngaahi fanongonongo ke fakalelei mo e ngaahi tohi tali 'o ha ngaahi me'a kuo puke;
 - (o) ngaahi hia mo e ngaahi tautea; pe
 - (p) ko ha ngaahi me'a kehe 'a ia 'e pehe 'oku fiema'u ke a'usia 'a e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni.
- (2) Neongo 'a e ngaahi tu'utu'uni 'i he kupu-si'i (1)(k), kuo pau ke pehe 'oku ngaue'aki 'a e ngaahi tu'unga, ngaahi tu'utu'uni mo e ngaahi founga ngaue

kuo fokotu'u 'a ia 'oku ha 'i he Codexpea ngaue'aki 'e he Codex ko e ngaahi tu'utu'uni 'i he Lao ni kae 'oua leva kuo fa'u 'e he Minisita 'a e ngaahi tu'utu'uni ki he ngaahi tu'unga 'o e me'atokoni.

42 Ngaue'aki 'a e Lao ni

Kapau 'e fepaki pe fehangahangai 'a e ngaahi kupu 'o e Lao ni mo ha lao kehe 'oku ngaue'aki 'i he Pule'anga, kuo pau ke ngaue'aki 'a e ngaahi kupu 'o e Lao ni.

Na'e tali 'i he Fale Alea 'i he 'aho ni 'o 2011.